

Вежбе из развојне психологије
Васпитачи у предшколским установама
Друга година

Доц др. Јелена Минић – Збирка вежби из развојне психологије
Иван Јерковић и Марија Зотовић – Развојна психологија 222-229.

Međutim treba imati u vidu da i kada dostignemo poslednji stadijum u socijalnom razvoju to ne znači da stalno na ovom nivou i funkcionišemo, pa su česte pojave regresija na razvojno niže nivoe ponašanja (Nilsen, 1990).

Moralni razvoj

Moralnost se određuje kao unutrašnja struktura koja kontroliše i nadzire ponašanje i bez prisustva spoljašnjeg nadzora. Psihologija razmatra dva polarizovana pristupa razvoja moralnosti: jedan koji moralnost shvata kao uvezenu spolja, posredstvom učenja da se sopstvene potrebe usaglasa sa zahtevima sredine i drugi, koji moralni razvoj posmatra kao izraz sazrevanja individue, njene prirodne predodređenosti za moralni razvoj (Popović, 1978).

Pijaže i Kolberg su autori čija se shvatanja ne mogu poistovetiti ni sa jednim od iznetih. Njihovo gledište je interakcionističko, oni naglašavaju da nema "urođenog" znanja, pa ni urođenog morala, ali da njegovo poreklo nije ni spoljašnje već u uzajamnom delovanju razvojnih sposobnosti i sredinskih odgovora koji delovanjem jedni na druge izgrađuju savršenije strukture, kako saznanja tako i moralnosti (Mirić, 2008).

Proučavanja moralnosti odnose se na to da shvatimo odnos pojedinca prema pravilima i poštovanju koje za njih stiže (Miočinović, 2004). Za ova proučavanja posebno je pogodna igra klikerima koja ima tu osobenost da sadrži razna pravila, ali istovremeno nikakav uticaj odraslih na njih, pa se može videti kako ih deca stvaraju i poštuju bez remetičkog uticaja spoljašnjeg autoriteta odraslih i potrebe za pokoravanjem njima. Pijaže je uočio da mala deca moralno sude na osnovu posledica nekog ponašanja pre nego na osnovu namere aktera. Ona će pre biti spremna da osude dete iz priče koje je slučajno razbilo dvanaest šolja, nego ono koje je razbilo jednu u pokušaju da iz ostave ukrade pekmez (Pijaže i Inhelder, 1990).

Kada govorimo o moralnosti kao o psihološkoj dispoziciji, mislimo o tri njena aspekta:

- *kognitivni* – koji podrazumeva znanja o moralnim principima, sposobnost evaluacije postupaka, intelektualna sposobnost da se opšti principi primene na pojedine slučajeve;
- *emocionalni (afektivni)* – koji podrazumeva moralna osećanja: osećanja dužnosti, stida, krivice, ponosa, kajanja;

- *bihevioralni (ponašanje)* – koji podrazumeva spremnost za donošenje odluka da se postupi u skladu sa usvojenim moralnim normama, izvršenje odluka i doslednost u njihovom izvršavanju.

Psihološke teorije moralnog razvoja su se dominantno bavile samo pojedinim od ovih komponenta, stavljajući u fokus svojih interesovanja pretežno kognitivni, emocionalni ili bihevioralni aspekt moralnosti. Tako se npr. klasična *psihoanalitička teorija* bavila uglavnom moralnim afektom, *teorije socijalnog učenja* moralnim ponašanjem, dok *razvojno kognitivističko gledište* naglašava kognitivnu komponentu moralnosti odnosno moralno mišljenje.

U ovom poglavlju će biti predstavljena tri pomenuta vodeća pravca, pri čemu najveću pažnju posvećujemo razvojno-kognitivističkom gledištu kao najuticajnijem na savremenoj psihološkoj sceni.

Period između 20-ih i 30-ih godina prošlog veka odlikovala je velika istraživačka zainteresovanost za moralno vaspitanje, odnosno vaspitanje karaktera. Cilj ovih istraživanja bio je modifikacija ponašanja grupe dece sa prestupničkim težnjama. Procena moralnosti dece i mladih zasnivala se na testiranju moralnog znanja (verbalnog prihvatanja moralnih kodeksa) i poštenja merenog testovima u situacijama moralnog iskušenja.

Tako pristalice teorija učenja posmatraju čoveka kao „tabulu rasu” u koju se „unos”i savest, tj. savest posmatraju kao ishod procesa uslovljavanja. Moralnost je dakle rezultat učenja i nema veze sa racionalnim procesima mišljenja. Da bi se razumela moralnost, potrebno je proučavati procese socijalizacije pomoću kojih dete uči (uslovljavanjem i potkrepljenjem) da se pridržavaju pravila i normi jednog društva. Tako je glavni zadatak ove orijentacije bio istraživanje uticaja različitih disciplinskih tehnika (naročito kazne) na oblikovanje dečije moralnosti. Eksperimenti rađeni za ovu svrhu bazirali su se na zadacima moralnog iskušenja.

Primer:

Detetu se prezentuju parovi Igračaka od kojih je jedna neinteresantna, a druga izuzetno poželjna. Odabir poželjne igračke prati zvučna kazna (jak iznenađujući zvuk). Dalji tok eksperimenta ide u smeru testiranja iskušenja, pri čemu se posmatra da li će dete i kada opet posegnuti za „zabranjenom Igračkom”, broj dodira zabranjene igračke, vreme provedeno „u grehu”, itd.

Teoretičari učenja veruju da se ponavljanjem kazne stvara uslovni refleks koji se manifestuje u vidu izbegavanja da se učini ono što je ranije bilo povezano sa neprijatnom napetošću (kaznom), i na taj način se stvara permanentni inhibicioni sistem i u odsustvu roditelja.

Ova jaka bihevioristička struja nametnula je fokus interesovanja na spoljašnje, objektivno ponašanje koje je jedino podložno definisanju, merenju i eksperimentisanju. Istraživači ove orijentacije verovali su da se moralno ponašanje uči kao i svako drugo ponašanje. Međutim, na njihovo veliko razočaranje, većina programa vaspitanja karaktera nije dovela do značajnih promena u moralnom ponašanju (Miočinović, 1998).

S druge strane, psiholozi koji nisu shvatali moralnost kao prosti produkt socijalizacijskih procesa, bili su pod uticajem Frojdovog shvatanja da je moralnost proizvod nesvesnih sila (*teorija „edipalne moralnosti“*). Naime, Frojd smatra da se poreklo moralnosti nalazi u *falusnoj fazi*, kada se kod deteta javlja incestuozna želja prema roditelju suprotnog pola (*„Edipov kompleks“*). Kod dečaka se usled ovih intenzivnih zabranjenih osećanja prema majci javlja strah od kastracije, koji predstavlja glavni faktor u odustajanju od seksualnih težnji ka njoj i uspostavljanju adekvatnih asekualnih emocija u ovom odnosu. Na dugoj strani, dolazi do identifikacije sa ocem, usvajanja (*internalizacije*) njegovih pravila i moralnih vrednosti, što predstavlja konačno razrešenje edipalnog kompleksa. U ovom procesu dolazi do formiranja *Superega* koji preuzima ulogu internog cenzora i rada moralne afekte (stid, krivicu, ponos). Sličan proces dešava se i kod devojčica, koji klasična psihoanaliza opisuje kao „Elektra kompleks“, i koji je znatno siromašniji objašnjen. S obzirom na to da kod devojčica ne postoji strah od kastracije, i motivisanost za razrešenje ovog konflikta je manja, te Frojd smatra da je iz tog razloga kod devojčica *superego* i slabije razvijen.

Klasična psihoanalitička teorija je doživela brojne kritike, pre svega zbog nedostatka empirijske potpore i ograničavanja razvoja moralnosti na prve godine života. Međutim, veliki doprinos psihoanalize predstavlja skretanje pažnje na moralne afekte (stid, krivica, kajanje, ponos) i naglašavanje internalizacije kao mehanizma razvoja moralnosti. Takođe, radovi psihoanalitičara skrenuli su pažnju na izuzetno važnu prirodu odnosa između roditelja i deteta (Mirić, 2001).

Upravo u vreme kada psihološkom naučnom scenom vladaju ove dve izrazito jake struje, od kojih jedna naglašava proučavanje moralnog ponašanja, a druga proučavanje moralnog afekta (*konativna i emocionalna*

komponenta moralnosti), Pijaže insistira da je moralno rasuđivanje pretežno *kognitivni proces*, te da stoga moralno suđenje mora biti glavni predmet istraživanja moralnosti. Pijažev članak ostao je potpuno neprimećen. Kako će kasnije neki istraživači reći, razlog tome je taj što je Pijažev rad bio 30 godina ispred svog vremena. Tek 60-ih godina prošlog veka Lorens Kolberg otkriva Pijažev rad, i nastavljajući Pijaževu misao, stiče veliki broj varenih pristalica. Od tada, možemo reći da je kognitivističko razvojna orijentacija vodeća u oblasti proučavanja moralnog razvoja.

Kognitivističko-razvojna orijentacija: Pijažev gledište

Pijaže je bio prvi koji je i teorijski i empirijski razmatrao razvojni redosled dečijeg poimanja pravila i pravde. Naglašavajući kognitivnu komponentu moralnosti, analizirao je strukturu moralnog mišljenja kod dece, ističući pri tom da se mišljenje dece *kvalitativno razlikuje* od mišljenja odraslih.

Njegov kognitivno-razvojni pristup obezbedio je pojamovni okvir za proučavanje razvoja moralnog mišljenja, a „klinička metoda“ predstavlja i danas najčešće korišćen metod proučavanja moralnog rasuđivanja. Iza Pijaževog proučavanja moralnog rasuđivanja stajala je uobičajena teorija – opšta teorija razvoja s naglaskom na kognitivnom razvoju, tako da njegovo interesovanje za proučavanje moralnosti možemo shvatiti kao pokušaj primene shvatanja o razvoju kognitivnih struktura na oblast moralnog suđenja.

Glavna područja Pijaževog interesovanja bila su: rezonovanje dece o pravilima i zakonima, prosuđivanje loših postupaka (krađe i laži) i rezonovanje o kaznenosti i distributivnoj pravdi.

Pijaže polazi od shvatanja da suštinu moralnosti čini *poštovanje pravila društvenog reda i poimanje pravde*. *Poštovanje pravila* ispituje tako što se sam pridružuje deci u igri klikera, postavljajući im pitanja o poretku, opravdanosti i mogućnosti promene tih pravila („odakle baš ova kva pravila?“, „moramo li mi da poštuemo pravila?“, „ko je smislio ova pravila?“, „mogu li se promeniti ova pravila?“). Za igru klikera se odlučio jer je smatrao da, za razliku od njih, većinu pravila (kako se sedi za stolom, kako se pozdravljaju stariji, kako se drži pribor za jelo, itd.) deca dobijaju gotove od strane odraslih. U njihovom stvaranju deca ne učestvuju, od njih

se jedino očekuje da ih se pridržavaju. Za razliku od takvih pravila, pravila igre klikera razrađuju sama deca, uče se bez uticaja nagrade i kazne, i održavaju se jedino na osnovu spontanog poštovanja koje deca osećaju prema njima. *Smisao za pravdu* Pijaže je ispitivao parovima priča o osobama koje su izvršile razne prekršaje (Miočinović, 1997). Specifičnost metodologije koju koristi Pijaže ogleda se u korišćenju parova priča u kojima se radnje dva deteta razlikuju se po dvema veoma važnim karakteristikama:

- nameri sa kojom je radnja izvršena (nema namere, dobra je ili loša) i
- posledici do koje je radnja dovela (velika ili zanemarljiva).

Uz lošu nameru junaka priče uvek stoji mala negativna posledica a uz dobru nameru (ili radnju bez namere) uvek stoji velika negativna posledica. Od deteta se traži da saslušaju obe priče, a nakon provere razumevanja obeju priča, od dece je tražio da kaže da li su i zašto ovi postupci loši, postavljajući im sledeća pitanja:

- „Da li su oba deteta jednako kriva?“
- „Koje je od njih nevaljalije i zašto?“

Primer:

Priča A

Dok se Ana igrala sa makazama, slučajno je prosekla maminu haljinu koja se nalazila u blizini i napravila ogromnu rupu na njoj.

Priča B:

Dok se Ana igrala makazama, palo joj je na pamet da uzme maminu haljinu i napravi na njoj malu rupicu koju mama neće primetiti.

Na osnovu dečijih odgovora je formulisao teoriju moralnog razvoja, koja obuhvata dve faze moralnog razvoja: *heteronomna moralnost* (5–7 godina) i *autonomna moralnost* (8–12 godina), od kojih jedan postepeno nadvladava drugi.

Heteronomna moralnost (moralnost prinude) koja prevladava do 7 godine ima tri osnovne odlike:

1. *Moralnost autoriteta i dužnosti*: biti dobar znači biti poslušan, a ispravno je ono što autoritet (roditelj) naređuje. Pravila se shvataju kao sveta i neprekršiva – ne mogu se menjati niti im se išta može dodati, a svaki pokušaj izmene shvata se kao prestup. Moralne zakone dete meša sa

fizičkim zakonima (kao što sunce sija danju i kamenje tone u vodi, tako i ono ide u krevet u 9, jede u određeno vreme, itd.).

Primer:

Majka je naučila svoje dete da se ne sme ići preko ulice kada je na semaforu crveno svetlo. Jednom, kada ovo dete ugleda kola hitne pomoći sa upaljenim rotacionim svetlima kako prolaze kroz crveno svetlo na semaforu, majka će imati mnogo muke da mu objasni da je ovaj čin zapravo u redu.

Dete je u ovom periodu moralni apsolutista – nema kontekstualni pristup problemu.

2. *Poštovanje slova, a ne duha zakona*: naglasak na kažnjavanju, a posebno na kolektivnom i okajavajućem kažnjavanju (*ekspijatorna kazna*), koje zahteva da prekršilac pati zbog svog lošeg dela i da ga na taj način okaje. Dete smatra da se kazna primenjuje radi kazne, bez obzira na prirodu zabranjenog akta – što je kazna oštija, to je pravičnija.

Primer:

Ako pitamo dete kako bi trebalo kazniti dečaka iz njegovog razreda koji je razbio kamenom školski prozor, teško da će se odlučiti za kaznu koja je logički povezana sa delom i koja ima neku pedagošku implikaciju (npr. plaćanje razbijenog prozora). Pre će se odlučiti za kaznu poput zabrane izlaska na igralište, zabranu gledanja televizora, dobijanje batina, i sl.

Takođe, dete veruje u *immanentnu pravdu* – automatsko kažnjavanje koje potiče od samih stvari. Dete pretpostavlja da su prirodne sile u nekoj mističnoj vezi sa autoritetom: neposlušnost mora biti kažnjena, bilo od strane autoriteta, bilo od strane prirode.

Primer: dete koje i pored oštre zabrane uzme makaze da se sa njima igra, i pritom se poseče, verovaće da je to zaslužena kazna za prekršaj.

3. *Objektivno shvatanje odgovornosti* za koje Pijaže smatra da je najčistiji vid moralnog realizma: dete prilikom procenjivanja nekog postupka, vodi računa samo o fizičkim posledicama dela, ali ne i o nameri počinioaca. Greška je veća ukoliko je šteta veća: tako će slučajno pravljenje velike štete

u gore navedenoj priči biti ocenjeno kao mnogo lošije od namernog pravljenja male štete. Slično tome, o laži dete sudi na osnovu njene „veličine” – što je ona dalje od istine (što je ona manje verovatna), to je veća.

Primer:

Na pitanje da li je više slagao dečak koje kaže da je dobio peticu u školi, a nije; ili devojčica koja kaže da je videla leptira velikog kao slon – dete na stadijumu heteronomne moralnosti odgovoriće da je više slagala devojčica, jer je sadržaj njene laži mnogo udaljeniji od realnosti (manje je verovatna).

Šta se nalazi u osnovi suđenja dece na ovom stadijumu moralnog razvoja?

Pre svega, tu su dva kognitivna nedostatka i jedan faktor socijalne prirode:

1. **egocentrizam** (nemogućnost integrisanja različitih perspektiva);
2. **realizam** (nesposobnost razlikovanja subjektivnog i objektivnog aspekta sopstvenog iskustva);
3. **prinuda od strane odraslih** koji dodatno učvršćuje dečiji egocentrizam. Samo roditelj koji je voljan da se odrekne tradicionalne uloge roditelja čiji je autoritet neprikosnoven i nastoji da uspostavi odnos saradnje i razgovora na „ravnoj nozi” doprinosi razvoju zrele (autonomne) moralnosti.

Kako Pijaže objašnjava razvojnu promenu?

Kao činioce razvojne promene Pijaže navodi intelektualni napredak u užem smislu reči (decentracija) i popuštanje prinude i sve veće uvažavanje deteta. Smatrajući da su neophodni, ali ne i dovoljni da dovedu do razvojne promene, ovim faktorima Pijaže dodaje još jedan, za koji smatra da je najbitniji – saradnja sa vršnjacima.

Naime, jednosmerno poštovanje autoriteta odraslog sada zamenjuje obostrano poštovanje i saradnja sa vršnjacima. Ulaskom u grupu vršnjaka gde ne postoji jedan, apsolutni autoritet, kod deteta se javlja ideja o jednakosti članova grupe, o solidarnosti i saradnji. Suočavanje sa različitim gledištima doprinosi potiskivanju egocentrizma – dete uči da uzima u obzir i tačke gledanja drugih, te na taj način razmišlja o subjektivnim faktorima

odgovornosti (namera). Potiskujući egocentrizam, potiskuje i slepu veru u autoritet odraslih, poslušnost se povlači pred idejom pravde.

Kolbergova teorija moralnog razvoja

Lorens Kolberg je prvi istraživač koji je otkrio vrednost Pijaževog rada. Krajem 50-ih godina prošlog veka za rad na svojoj doktorskoj disertaciji bira validaciju osnovnih konstrukata Pijaževе teorije, ne sluteći da će iz ovog poduhvata proizaći teorija koja će po svojoj popularnosti i praktičnoj primeni daleko nadmašiti i Pijažev rad.

Kolberg je moralnost definisao kroz princip pravde, ali je, za razliku od Pijaže, pokrio ceo uzrasni raspon, uključujući i odraslo doba (Kolberg, 1990). Takođe je od Pijaže preuzeo i klinički metod, ali umesto dve priče (kao kod Pijaže) ispitanicima prezentuje jednu moralnu dilemu, u kojoj glavnog junaka dovodi pred izbor između dve međusobno suprotstavljene vrednosti.

Primer: Hajncova dilema

Negde u Evropi, žena je pred smrću od specijalne vrste raka. Postoji vrsta leka za koju doktori kažu da bi je mogla spasiti. To je forma radijuma koju je naučnik u istom gradu nedavno otkrio. Pravljenje leka je izuzetno skupo, ali naučnik traži deset puta veću cenu spram cene pravljenja leka. On je platio 200 dolara za radijum, a traži 2000 dolara za samo jedan lek. Muž bolesne žene Hajnc, odlazi kod svih prijatelja i poznanika da pozajmi novac, ali uspeva da skupi samo 1000 dolara, što je činilo polovinu cene potrebnog leka. Rekao je naučniku da njegova žena umire i zamolio ga da mu ili da lek po jeftinijoj ceni, ili da mu dopusti da ga isplati kasnije. Ali, naučnik ga je odbio rekavši da ima nameru da unovči pronalazak leka. Hajnc je probao sve da uradi. Bio je očajan jer nije imao rešenje. Počeo je da se bavi mišlju da obije apoteku i ukrade lek za svoju ženu.

Nakon čitanja priče, Kolberg je postavljao ispitanicima pitanje: Da li Hajnc treba da ukrade lekove i zašto?

Na osnovu velikog broja ispitanika i dugogodišnjeg istraživanja u različitim kulturama, Kolberg zaključuje da se moralni razvoj odvija kroz

Социјални развој

Предмет: Социјални развој, значај и улога, социјализација личности.

Циљ: Развијање сензитивности за промене у социјалном развоју које настају у различитим периодима. Скретање пажње на значај социјалног развоја у општем функционисању појединца. Идентификовање важнијих карактеристика појединих животних фаза.

Теоријски део: Социјални развој је још један значајан аспект развоја појединца. Односи се на учење одређених социјалних улога и социјализацију (Gutović, 2006), представља процес¹ трансформације биолошког бића у личност са одређеним карактеристикама и начином понашања (Нешић и Радомировић, 2000), тј. процес током којег друштво обликује уверења, очекивања и понашања детета (Vasta et.al 2005). У психолошкој литератури се најчешће наводе две теорије социјализације (С-Р теорије у којима се социјализација објашњава стицањем спремности да се појединац у датој ситуацији понаша на одређени начин и когнитивно-развојне теорије у којима се истиче значај развоја и сазревања) и механизми који омогућавају социјализацију (учење,² имитација и идентификација) (Нешић и Радомировић, 2000). Чиониоци који утичу на социјални развој деле се у две групе и то унутрашњи и спољашњи (захтеви ситуације, ограничења задатка и ограничења због притиска других) (Jerković i Zotović, 2017). Социјални развој је развојни процес који пролази кроз четири стадијума и то: асоцијални стадијум (од рођења до 3-4 године), егоцентрични или пресоцијални стадијум (од 3-4 до 7-8 година), стадијум истраживања социјалних проблема (од 7-8 до 13-14 година) и стадијум свесне организације социјалних односа (од 13-14 година) (Jerković i Zotović, 2017).

Материјал за рад, узраст испитаника: папир и оловка, Приручник за вежбе из Развојне психологије (Ivić i sar. 1989), деца узраста од 4 до 14 година

Простор за рад: учионица, простор у ком борави дете

Начин рада: самостално, рад у пару*

Задаци:

- Покушајте да „предвидите” своју будућност за период који је пред вама, користећи досадашња знања о развоју личности, лична искуства, сазнања о одређеним наследним болестима, постојећем стилу и квалитету живота, специфичностима уже и шире средине у којој живите и слично,³ притом обухватите различите аспекте ваше личности, почевши од физичког здравља и изгледа (на пример: како ћу физички изгледати....), имајући у виду дате временске оквири (за 10, 30 и 50 година).

¹ Више о процесу социјализације у: Ivić, I., Havelka, N. (Ur.) (1990). *Proces socijalizacije kod dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

² Више о учењу у: Radonjić, S. (1985). *Psihologija učenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

³ Детаљније о вежби у: Stojaković, P. (2007). *Psihologija za nastavnike*. Banja Luka: Media Centar, Prelom. стр. 368-370.

- Сада одговорите на следећа питања: На прослави 10, 30 и 50 година матуре – дали и шта ће у вашем животу бити другачије од вршњака? Како видите себе као психолога за 10, 30 и 50 година?
- Напишите три до пет кључних речи које карактеришу сваку од наведених подпериода по психолошко-педагошкој периодизацији психифизичког развоја⁴: *пренатални период*⁵ (од зачећа до рођења, око 270 дана); *период новорођенчета* (прве две недеље од рођења); *одојче* (од 2. недеље до 12 месеци), *рано детињство* (од 1. до 6-7. године), *средње детињство* (од 6-7. до 10-11. године), *позно детињство или предадолесценција* (од 11-12. до 13-14. године), *рана адолесценција* (од 14-15. до 17-18. године), *касна адолесценција* (од 18-19. до 20-23. године), *рано зрело доба* (од 24–25. до 30. године), *средње зрело доба* (од 30. до 50. године), *позно зрело доба* (од 50. до 65. године), *рана старост* (од 66. до 70. године), *средња старост* (од 71. до 80. године), *позна старост* (од 81. до 110. године).
- Урадите вежбу: *Социјални односи међу децом током заједничких активности* (узраст испитаника од 6 до 14 година).⁶ Након урађене вежбе предајте извештај.*
- Урадите вежбу: *Схватања правила игре* (узраст испитаника од 4 до 13 година).⁷ Након урађене вежбе предајте извештај.⁸

Дискусија

Евалуација: Напишите своје утиске, сугестије након урађених вежби, идеје за наставак рада и/или ваш предлог обраде ове теме.

Морални развој

Предмет: Морални развој, улога и значај у целокупном развоју појединца.

Циљ: Упознавање са значајем, специфичностима и сложеностију моралног развоја, морално васпитање деце и младих.⁹

⁴ Психолошко-педагошка периодизација психофизичког развоја доступна у Нешић, Б., Радомировић, Г. (2000). *Основе развојне психологије*. Ужице: Учитељски факултет. стр. 89.

⁵ Пренатални период се дели на три подпериода и то: овум, од 0 до 14 дана, ембрион (од 2. до 10. недеље) и фетус (од 10. недеље до рођења).

⁶ Вежбу можете пронаћи у: Ivić, I., Ignjatović-Savić, N., Rosandić, R. (1989). *Priručnik za vežbe iz razvoјne psihologije*. Београд: Savez društava psihologa Srbije. стр. 106.

⁷ Вежбу можете пронаћи у: Ivić, I., Ignjatović-Savić, N., Rosandić, R. (1989). *Priručnik za vežbe iz razvoјne psihologije*. Београд: Savez društava psihologa Srbije. стр. 110.

⁸ Напомена: изаберите игру која одговара данашњим интересовањима деце.

⁹ Више у: Миочиновић, Љ. (2004). *Морални развој и морално васпитање*. Београд: Институт за педагошка истраживања.

Теоријски део: Морални развој је један од аспеката развоја, значајан за разумевање функционисања појединца у одређеном друштву. Моралност се сматра унутрашњом структуром која контролише, али и надзире понашање, чак и када спољашњи надзор није присутан (Jerković i Zotović, 2017). Психолози проучавају психолошке процесе који су у основи моралности, тј. баве се аспектима моралности: моралним просуђивањем (когнитивни део), моралним емоцијама (афективни део) и моралним деловањем (бихевиорални, конативни – вољни део), као и специфичностима моралног развоја.¹⁰ У психолошкој литератури могу се пронаћи супротна схватања када је у питању развој моралности. Наиме, сматра се да моралност настаје под притиском средине и процесом учења или је резултат сазревања и долази „изнутра” (тзв. природна условљеност или предодређеност). Постоје и схватања о развоју моралности која помирују претходна два, истичући значај интеракције средине и појединца, тј. његових унутрашњих структура и развојних способности. Без обзира на различита схватања моралности и наглашавање другачијих аспеката, сви су сагласни да се савест почиње обликовати у раном детињству (Berk, 2008) и да је морални развој сложен и веома значајан за свакодневно функционисање појединца.

Материјал за рад: папир и оловка, приступ интернету

Простор за рад: учионица

Начин рада: самостално, рад у групи**

Задаци:

- Запишите једну своју моралну мисао, а онда одговорите на следећа питања: Која емоција се „крије” иза те мисли; које понашање следи након таквих мисли и емоција?
- Како разумете појам *правда*? Да ли сте правични? Који су ваши критеријуми правичности? За кога из вашег окружења можете рећи да је правичан и због чега? А за кога не и зашто?
- Наведите скорашњу ситуацију у којој сте поступили правично и обрнуто?
- Одгледајте филм *Клопка*¹¹ (2007; режија: Срђан Голубовић; сценарио: Ненад Теофиловић; глумци: Небојша Глоговац, Наташа Нинковић, Аница Добра...) и/или филм *Добар брак*¹² (A Good Marriage, 2014; сценарио: Stephen King; директор: Peter Askin; глумци: Joan Allen, Anthony Lapaglia, Stephen Lang). Прокоментаришите моралну дилему главних јунака.
- Покушајте да објасните везу културе и морала. Како и колико друштво и наше окружење, услови одрастања и слично обликују морал?
- Пронађите на интернету значање појма – морално васпитање и начине како се особа „морално васпитава” (циљеве, задатке, принципе и садржаје моралног васпитања).**Поделите информације са осталима у групи.

Дискусија

¹⁰ Морал је друштвена творевина, облик друштвене свести који представља скуп вредности, норми, идеала, обичаја и прописа, којима се одређује шта је добро и праведно, а шта није (Trebješanin, 2001), а његови елементи: мисли, осећања, емоције и понашање.

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=s1YVb9rv7Cg>

¹² <https://www.gledalica.com/sa-prevodom/a-good-marriage-2014>

Евалуација: Напишите своје утиске, сугестије након урађених вежби, идеје за наставак рада, као и предлог сопствене обраде дате теме.
